

9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi

 Necati TOMAL

Ondokuzmayıs Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ntomal@omu.edu.tr

Gönderilme Tarihi: 30/06/2019

Kabul Tarihi: 29/07/2019

Yayınlanma Tarihi: 30/07/2019

DOI: [10.30855/gjes.2019.05.02.007](https://doi.org/10.30855/gjes.2019.05.02.007)

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler:

Coğrafya
öğretimi,
Ders kitabı,
İçerik boyutu

ÖZET

Ders kitapları gerek öğrenci merkezli eğitimin gerekse öğretmen merkezli eğitimin ağırlıklı olduğu dönemlerde ve ülkelerde hep eğitim-öğretim faaliyetlerinin en önemli materyallerinden biri olmuştur. Öğretmenler aşırıya kaçmadan yani kitabın esiri olmadan bu materyalden yararlanmak zorundadır. Aynı şekilde öğrenciler de derse ve sınava hazırlık, bilgiye ulaşma ve bilgiyi keşfetme yönlerinden bu materyale ihtiyaç duymaktadırlar. Bu materyal öğrencilerin bilgiye ulaşmalarına ve öğretmenlerin öğretim sürecini şekillendirmelerine yardımcı olmalıdır. Coğrafya ders kitapları geçmişten günümüze program geliştirme ve hazırlama faaliyetlerine bağlı olarak önemli değişiklikler geçirmişlerdir. Coğrafya öğretim programında en son program değişikliği 2017 yılında gerçekleştirilmiş olup, bu değişikliğe bağlı olarak ders kitaplarında da güncellemeler yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı iki devlet kitabından biri olan Şahin vd./leri tarafından hazırlanmış 9. sınıf coğrafya ders kitabını değerlendirmektir. Bu amaçla görüşme tekniği kullanılmıştır. Samsun ilinde görev yapan 19 coğrafya öğretmenine yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmaya konu olan kitabın içerik boyutunu genel olarak öğretmenler yeterli görmektedirler. Ancak görsellerin ve ölçme değerlendirme sorularının artırılması öğretmenlerin ağırlıklı görüşüdür. Kitabın öğrenme-öğretme süreçleri boyutuna ise öğretmenler genel olarak olumlu bakmaktadırlar.

Assessment of Grade 9 Geography Textbook According to Opinions of Teachers

Article Info	ABSTRACT
<p>Keywords: Geography teaching, Textbook, Content scope</p>	<p>Textbooks constitute some of the most important materials for education and teaching activities in periods and countries focusing on both student-oriented education and teacher-oriented education. Teachers are bound to use this material without going too far, i.e. becoming dominated by the book. Similarly, students also need this material in regard of lecture and test preparation, information access and information discovery. This material must help the student to access information and help the teacher to shape the learning process. Geography textbooks have gone through important changes based on the program development and preparation activities from past to today. The latest program change in geography teaching program was made in 2017, according to which textbooks were also updated. The purpose of this study is to assess the grade 9 geography textbook prepared by Şahin et al., one of the two available state registered textbooks in this field and grade. The interview technique is used to this end. A structured interview form is applied with 19 geography teachers employed in Samsun province. Teachers generally find the content scope of the subject textbook as satisfactory. However, teachers predominantly prefer increase of visuals and measurement-evaluation questions. The teachers express a positive outlook in regard of learning-teaching processes aspect of the textbook.</p>

GİRİŞ

Ders kitabı gerek öğretmen merkezli eğitimin öne çıktığı dönemde olsun gerekse öğrenci merkezli eğitimin önemli olduğu dönemde olsun geçmişten günümüze eğitim-öğretimde en önemli materyallerden birisi olmuştur. Bu materyaller, bazen bilginin yoğun olduğu bazen ise etkinlikler ile öğrencilere bilgileri bulduran kaynaklar olmuşlardır. Kısacası ders kitapları, eğitim-öğretim faaliyetlerinin vazgeçilmezleridir. Aşağıda bu önemli materyalin değişik araştırmacılara göre tanımları verilmeye çalışılmıştır:

Duman'a (2004, s. 18) göre ders kitabı, öğrencilerin bir derse ait bilgileri doğru ve sıralı bir biçimde kendi kendilerine öğrendikleri bir kaynaktır. Araştırmacının bu tanımında ders kitabının öğretmenden ziyade öğrenci için faydasına dikkat çekme vardır. Ders kitapları çocukların bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilerinin gelişmesinde katkısı en yüksek olan materyallerden birisidir. Özellikle ilköğretim çağında ders kitaplarının özel bir önemi vardır (Kılıç, 2006, s. 38).

Ders kitapları öğretme-öğrenme sürecinde özellikle planlı eğitim uygulamalarında öğrencilerin neler öğreneceğini ve öğretmenlerin neler öğreteceğini önemli ölçüde belirleyen kaynaktır (Tertemiz, Ercan ve Kayabaşı, 2004, s. 34). Bir derste bilgilerin aktarımı sürecinde, öğrencilerin yaş ve bilgi seviyelerine uygun, öğretim programları esas alınarak hazırlanmış basılı eğitim araçları olan ders kitapları en yaygın kullanılan öğretim materyalleridir (Bayrakçı, 2005).

Dove (1998, s. 24) ders kitaplarını; öğretimin ve öğrencilere bilgi iletmenin temel aracı olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, Alverman ve Moore (1991)'ye göre ise ders kitapları, tüm alanlara ait içeriğin öğretiminde ve öğrenilmesinde önemli bir rol oynayan öğretim araçlarıdır. Doyran'ın (1997, s. 37) belirttiği gibi ders kitapları, çocuk için bir zorunluluk değil istekle ulaşacağı, bilme merakını gidereceği ve uygulama isteğini artıracak bir kaynak olmalıdır. Bu durumun gerçekleşmesi için de kitapların içerik açısından öğrenci seviyesine uygun, onun yaşadığı yer ve hayatla ilişkili, görsel yönden ve etkinlikler bakımından zengin olmaları gerekir. Ayrıca ders kitaplarının içeriğindeki ölçme ve değerlendirme boyutunun da oldukça önemli olduğu bilinmektedir (Yaman, 2017).

Seven (2007, s. 26) ders kitaplarının yaygın olarak kullanılmasında öğretim ortamlarında çeşitli materyallerin eksikliği, öğretmenin formasyonu, dersin özelliği gibi nedenleri etkili faktörler olarak görmektedir. Ülkemiz şartlarında düşünüldüğünde; pek çok okulda bilgisayar, projeksiyon makinesi gibi vb. araç-gereçler söz konusudur. Önceki yıllara göre öğretim ortamlarımızda materyal eksikliği önemli ölçüde azalmıştır. Yani materyal eksikliğin, ders kitaplarının yaygın olarak kullanılmasındaki etkisinin azaldığı söylenebilir. Ayrıca araştırmacı dersin özelliğinin kitabın çok kullanılmasında etkili olabileceğini belirtmiştir. Hangi ders olursa olsun ders kitabının bir yere kadar ve belli ölçüler içinde kullanılması gerekir. Ancak Kılıç'ın (2006, s. 41) belirttiği gibi öğretmen öğretimde tüm etkinlerin merkezine kitabı alırsa; kendisi ikinci plana düşer ve gölge bir öğretmen olur. Ceyhan (2003) da benzer duruma dikkat çekmiş, "öğretmen kitaptan başka kaynağı kaynak olarak sınıfa getirip sunmuyorsa, ders kitabını tek başına yeterli görüp, diğer araç gereçlere başvurmayı gereksiz görüyorsa sınıf içinde öğretim açısından verimsiz bir yöntem kullanıyor demektir" şeklinde açıklama yaparak kitaba çok fazla bağlı kalmanın öğretimde verimsiz bir durum oluşturacağına dikkat çekmiştir. Sonuç olarak; Güneş ve arkadaşlarının (2010, s. 83) de üzerinde durduğu gibi ders kitabı öğretmeni esir almamalıdır. Günümüz kitapları görseller, ölçme-değerlendirme ve öğrenme-öğretme süreçleri ile ilgili etkinlikler bakımından oldukça zenginleşmiş ve gerek öğrenciler gerekse öğretmenler için önemli bir kaynak haline gelmişlerdir. Ancak öğretmen kitapların bu önemini göz ardı etmeksizin, öğrencileri sınavlara ve derse hazırlama, istenilen yerde ve zamanda ulaşılma faydalarını da bilerek derste kullandığı diğer materyalleri ve kaynakları da artırmak zorundadır. Bu bağlamda başta internet kaynakları olmak üzere çeşitli kaynaklardan ve materyallerden

öğretmen yararlanmalı ve gerekli olanı sınıf ortamında kullanmalıdır. Bu durum, çok hızlı değişen dünyamızda öğretim ve ders kitaplarından istenilen verimin alınması için zorunluluktur.

2005 yılı ile birlikte lise coğrafya dersi öğretim programları da dahil olmak üzere pek çok dersin öğretim programları yapılandırmacı anlayış esas alınarak hazırlanmaya çalışılmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren coğrafya dersi öğretim programıyla; bilgiyi öğrencilere çeşitli etkinlikler ile buldurmaya çalışan ve bilgi yönünden yoğun olmayan coğrafya ders kitaplarına geçiş denemeleri olmuştur.

Ders kitapları lise coğrafya öğretimimizin en önemli başlıklarından birisidir. Bu alanla ilgili yapılacak çalışmalar daha verimli ve sağlıklı coğrafya öğretimi için ışık tutabilir anlayışından hareketle daha önceden de pek çok araştırmacının yaptığı gibi mevcut coğrafya kitaplarından birinin değerlendirilmesi çalışmamıza konu olmuştur. Araştırmamıza konu olan mevcut kitabın daha iyi anlaşılması ve çalışmamıza temel olması için geçmişten günümüze lise coğrafya ders kitaplarını değerlendirmeye yönelik çalışmaların bir kısmı ve ortaya koydukları sonuçlar özetlenerek aşağıda verilmeye çalışılmıştır:

Seyman (1996), "Orta Öğretim Kurumlarında Coğrafya Ders Kitapları" isimli araştırmasında; incelediği coğrafya ders kitaplarının bilimsel yapı, dil ve anlatım ve görsel yönden pek çok sorununun olduğunu ortaya koymuştur. Demirkaya ve Tomal (2002), "Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri" isimli çalışmalarında; lise coğrafya kitaplarını 1991 tarihi esas alarak öncesi ve sonrası şeklinde ayrı ayrı değerlendirmeye çalışmışlardır. Kızılçaoğlu (2002), "Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarını Değerlendirme Ölçütleri" isimli araştırmasında; coğrafya ders kitaplarının niteliklerini arttırmaya yönelik önerilerde bulunmuştur. Baykuş (2003), "Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitapları Hakkında Öğretmen, Öğrenci Görüşleri" isimli çalışmasında; kitapları hem öğrenci hem de öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmeye çalışmıştır. Öğretmen görüşlerine göre; ders kitaplarında görsel unsurlardaki yanlışlıklar ve yetersizlikler, kitapların programla uyumsuzluğu, yabancı terimlerin çokluğu, kitapların bazılarında dilin iyi kullanılmaması, inceleme-araştırma, test çözme gibi etkinliklerin azlığı sonuçlarına ulaşmıştır. Öğrenci görüşlerine göre de benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Arslan (2005), "Ortaöğretim 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitaplarının Eğitim-Öğretime Uygunluğunun Değerlendirilmesi" isimli çalışmasındaki sonuçlara göre; genel olarak 9. sınıf coğrafya ders kitapları, eğitim-öğretimi gerçekleştirecek tam yetkinliğe sahip değildir. Yaşar (2005), "Türkiye'de Okutulan Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım" isimli çalışmasında söz konusu kitabın ölçme-değerlendirme çalışmalarının hem nicelik hem de nitelik olarak yeterli olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Top (2009), "Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Coğrafya Ders Kitaplarının Niteliği Hakkında Öğretmen Görüşlerinin Tespit Edilmesi" isimli çalışmasında;

mevcut kitabın hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin beklentilerini tam olarak karşılamadığı genel sonucuna ulaşmıştır. Artvinli ve Kaya (2010), “Ortaöğretim Coğrafya 11 Ders Kitabının Coğrafi Becerileri Gerçekleştirebilme Düzeyi” isimli çalışmalarında; coğrafya 11. sınıf ders kitabının görselliğini, içeriğini ve kapsadığı araç-gereçleri coğrafi becerileri kazandırma durumları açısından nitel araştırma tekniklerini kullanarak değerlendirmeye çalışmışlar ve sonuç olarak söz konusu ders kitabının coğrafya programının öngördüğü coğrafi becerileri kazandırma konusunda yeterli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Solmaz, Uzunöz ve Top (2011), “Ortaöğretim 9. Sınıf MEB Coğrafya Ders Kitaplarının Niteliği Hakkında Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi” isimli araştırmasında kitabın bazı eksiklerinin olduğu ve coğrafya öğretmenlerinin de bunların farkında olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kaya (2012), Türkiye ve Almanya’daki Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Dış Yapı Özellikleri ve Öğretme-Öğrenme Süreci Açısından Karşılaştırılması” isimli çalışmasında; iki ülkenin ders kitaplarını belli özellikler bakımından karşılaştırmış ve Almanya’daki ders kitabının MEB kitabına göre daha fazla artılarının olduğunu ortaya koymuştur.

Yukarıda geçmişten günümüze coğrafya ders kitapları ile ilgili yapılan pek çok çalışmayla ilgili yapılan açıklamalara baktığımızda; coğrafya ders kitabı ile ilgili problem durumlarının daha fazla öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu çalışmaların sonuçlarından da yararlanarak araştırmamıza konu olan coğrafya ders kitabı çok yönlü olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de coğrafya öğretim programında geçmişten günümüze zaman zaman değişiklikler olmuştur. En son değişiklik de 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Programlarda gerçekleştirilen değişiklikler kitapların da güncellenmesine yol açmıştır. En son güncellenmiş ikisi devlete ve biri özel yayın evine ait 9. sınıf coğrafya kitapları da 2018-2019 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır (Baranaydın, 2018; Soyatlar vd.’leri, 2018; Şahin vd.’leri, 2018). Bir ilde bu coğrafya kitaplarının hepsi eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmamaktadır. Yani farklı illerde farklı yazarlara ve yayın evlerine ait kitaplar söz konusudur. Araştırmamızın amacı, bu kitaplardan Şahin vd.’lerine ait devlet yayını olan 9. sınıf coğrafya ders kitabını içerik, görsellik, ölçme-değerlendirme ve öğrenme-öğretme süreçleri boyutları açısından değerlendirmek ve bu bağlamda daha sonraki yıllarda hazırlanması muhtemel kitapların hazırlanmasına katkı sağlamaktır.

YÖNTEM

Araştırma, 9. sınıf coğrafya ders kitabı ile ilgili ilgili coğrafya öğretmenlerinin görüşlerini öğrenmek amacıyla görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel araştırmadır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasını sağlayan nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 45).

Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu kıdemleri, görev yaptıkları okul türleri ve öğrenim durumları farklı olan Samsun ilinde görev yapan 19 coğrafya öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin 5'ini 1-10 yıl arası, 9'unu 11-25 yıl arası ve 5'ini ise 26 yıl ve üzeri görev yapmış öğretmenler teşkil etmektedir. Yine çalışma grubundaki coğrafya öğretmenlerinin 7'si meslek, 9'u Anadolu ve 3'ü ise fen lisesinde görev yapmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin 13 lisans, 6'sı ise yüksek lisans mezunudur. Sonuç olarak araştırma grubunu farklı özellikler gösteren öğretmenler oluşturur. Yani örneklem oluşturma yöntemlerinden maksimum çeşitlilik kullanılmaya çalışılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin farklı özellikler göstermesine dikkat edilmesinin nedeni örneklemin evreni temsil etmesi gayreti değil araştırma sonuçlarında fikir zenginliği oluşturmaktır. Zaten görüşme gibi veri toplama tekniğinin kullanıldığı nitel araştırmalarda örneklemin evreni temsil etmesi diye bir zorunluluk söz konusu değildir. Bu durum nitel araştırmalarda nicel araştırmalara göre çalışma grubunun küçük olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışma grubunun küçük olması ise araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini mümkün kılmamaktadır. Gerek bu araştırmada gerekse diğer nitel araştırmalarda görüşme gibi hem uygulanması ve hem de verilerin analizinin fazla vakit aldığı tekniklerin kullanılması çalışma grubunun sayısının sınırlı tutulmasına neden olmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya konu olan coğrafya kitabının içerik, görsel, ölçme-değerlendirme ve öğrenme-öğretme süreçleri boyutlarının olumlu ve olumsuz yönlerini belirlemek amacı ile görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeyi güçlü yapan unsurlardan biri, gözlenemeyen davranışlarla ilgili bilgilere ulaşmaya imkân vermesi ve gözlenen davranışlar konusunda da farklı ifade tarzlarına fırsat vermesidir (Glesne, 2012, s. 255). Bu çalışmada görüşme tekniği bağlamında yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu internet üzerinden uygulanmıştır. Bu formada görüşme yapılan öğretmenlerin demografik özelliklerinin yanı sıra kitabın her boyutunun olumlu ve olumsuz yanlarını belirlemek amacı ile ilgili 8 açık uçlu soru bulunmaktadır. Bu sorular hazırlanmadan önce araştırmaya konu olan kitap incelenmiştir. Ayrıca formdaki soruların yeterli olup olmadığı noktasında iki alan uzmanının görüşüne başvurulmuş ve onayları alınarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Tüm bu yapıların görüşmemizin geçerliğine katkı sağladığı düşünülebilir.

Verilerin Analizi

Görüşme formunun yukarıda belirtilen çalışma grubuna uygulanması tamamlandıktan analizin daha kolay ve sağlıklı olması için formlar öğretmenlerin görev yaptığı okul türü dikkate alınarak; meslek lisesi ise "M", Anadolu Lisesi ise "A" ve fen lisesi olması durumunda da "F"

olarak kodlanmıştır. Her okul türünün formaları kendi içinde de A1, A2 veya M1, M2 şeklinde tasnif edilmiştir. Bu yapılanlar çalışmanın analizini kolaylaştırmıştır. Görüşme sorularına verilen cevaplar içerik analizi yöntemi yolu ile değerlendirilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 259). Araştırmada görüşme sorularına verilen cevapların analiz edilmesine bağlı olarak kitabın her bir boyutu ile ilgili olumlu ve olumsuz yönler maddeler haline getirilmiş ve bunlara ilişkin frekanslar verilmiştir. Maddelerin daha iyi anlaşılması için bazı öğretmenlerin cevapları anlatım bozukluğu da olsa aynen verilmiştir. Kısacası çalışmanın tüm süreçleri şeffaf bir şekilde yürütülmek suretiyle araştırmanın güvenilirliğine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sonuçlar alan uzmanları ve öğretmenler ile tartışılarak katılımcı ve uzman teyidi sağlanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

9. sınıf coğrafya ders kitabı ile ilgili öğretmenlerle yapılan görüşmelerin analizi sonucu ortaya çıkan bulgular ders kitaplarının boyutları olan; içerik, görsel, ölçme-değerlendirme ve öğrenme-öğretme süreçleri alt başlıkları şeklinde verilmeye çalışılmıştır.

İçerik Boyutu ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Tablo 1.
Kitabın İçerik Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Görüşler	Görüş Belirten Öğretmenler	f
İçerikte yeterli konu başlığı ve bilgi var.	A1, A5, A7, A9, M1, M6, M7, F1, F3	9
İçerik için haftalık ders saati yetersiz.	M1, M3, M4, M5, A3, A6	6
İç ve dış kuvvetler konularının 10. sınıfa aktarılması olumlu oldu.	M2, A5, F3	3
İçerik güncel.	A1, A7, M7	3
Konuların sıralanışı uygun.	F2, M5	2
İçerik öğrenci seviyesine uygun.	M1, A1	2
İçerik sistematigi ile ilgili sorun var.	M4, A2	2
İçerik güncel değil.	A4, F1	2
Bilgi az.	F1, M2	2
Bilgi çok.	A4, A8	2
Yerkürenin şekli ve hareketleri konularında ayrıntının azaltılması olumlu oldu.	M4	1
Konularla ilgili örnekler az.	A1	1

Not: "M" meslek lisesi öğretmeni, "A" Anadolu lisesi öğretmeni ve "F" fen lisesi öğretmeni

Tablo 1 incelendiğinde kitabın içeriği ile ilgili olumlu görüşlerin öne çıktığı görülür. Yani ders kitabının içeriği ile ilgili olumlu düşünen öğretmenlerin olumsuz düşünenlere ve olumlu görüşlerin olumsuz görüşlere göre frekansları fazladır. Araştırmaya katılan 19 öğretmenin 9'u kitapta yeterli konu başlığı ve bilginin olduğu düşüncesindedir. Tabi burada bu değerden hareketle geri kalan 10 öğretmenin kitabın içeriğinde, yeterli bilgi olmadığı görüşünde oldukları çıkarımında bulunmamak gerekir. Bu 10 öğretmenin verdiği cevapların büyük bir bölümü, kitabın içeriği ile ilgili diğer olumlu görüşler altında yer almıştır. Ders kitabı ilgili olumsuz bir durum veya sınırlılık olarak düşünebileceğimiz nokta öğretmenlerin önemli bir bölümüne göre haftalık ders saatinin kitabın içeriğini işlemek için yetersiz olmasıdır. Haftalık ders saatinin yetersizliği noktasında görüş belirten 6 öğretmenin 4'ü meslek lisesinde görev yapmaktadır. Bu bulgu meslek lisesindeki öğrencilerin akademik durumları bağlamında değerlendirilebilir. Yani bu liselere giden öğrencilerin diğer liselere giden öğrencilere göre genelde akademik başarılarının düşük olması, bu lise türlerinde görev yapan öğretmenlerin kitabın içeriğini yetiştirmekte sorun yaşamalarına yol açabilir. Araştırmaya katılan ve M5 olarak kodlanan öğretmenin aşağıdaki cevabı bu durumu destekler niteliktedir. Tabi burada bazı görüşlerin frekanslarının düşük olması o görüşlerin önemsiz olduğu anlamına gelmemelidir. Frekansı en düşük olan görüşe ilişkin cevap veya cevaplar öneri niteliğinde olabilir ve irdelenmelidirler. Nitel araştırmaların sayıyı öne çıkartmayan bu tarzı nicel araştırmalardan ayrıldığı en önemli noktalardan birisidir. Hem bu durumdan ötürü hem de katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle ders kitabının içerik boyutu ile ilgili Tablo 1'de verilen görüşlerin daha iyi anlaşılması açısından farklı görüşler ile ilgili örnek cevaplar aşağıda verilmeye çalışılmıştır:

Çerçeve programa genel olarak uygun. Öğrenci seviyesine uygun. Anlatım nüfus konusunda dışında sade (A1).

Öğrenciler konuları metin içerisinde anlayacak şekilde sokamıyor. Konular belli bir sıraya (alt başlıklara) göre sıralanmamış. Öğrenciler konuları tasnif edilmiş, bakıldığı zaman kolayca anlaşılmasını istiyor (A2).

Haftalık 2 ders saati olduğundan, maalesef son konular olarak Beşerî Coğrafya konuları özet hızlı geçiliyor veya yetiştirilemiyor (A6).

Bilgi yeterli düzeyde verilmiş. Güncel konulara değinilmiş. İçerik yetiştirme konusunda da yeterli olduğunu düşünüyorum (A7).

İçerik olarak konuların bir bölümününün 10. sınıfa aktarılmış olması itibarıyla bu kitap ders saati süresi ile oldukça dengeli bir içeriğe sahiptir (F3).

Konuların sıralanışı olumsuz bir durum oluşturuyor. Dünyadaki iklim veya bitki çeşitliliğini işlendikten hemen sonra Türkiye'ye geçilmesi öğrencilerde öğrenme zorluğuna neden olmaktadır. 9. Sınıf konularını daha somut örneklerle, uygulamalarla tekrar tekrar üzerinde durulması gerekiyor. Haftalık iki saatlik coğrafya dersinin süresi yetersiz gelmektedir (M4).

Bu yıl kitap içerik açısından daha dolu, tatmin edici ben çok beğendim (M6).

Konu yoğunluğu yine de fazla. Konuları yetiştirmek özellikle seviyesi düşük okullarda zor oluyor (M5)

Konular sene sonuna kadar yetiştirilebilecek sayıda ve kısalıkta (M7).

Yukarıdaki cevaplar ve açıklamalar dikkate alındığında çeşitli etkinlikler ile birlikte içeriğin işlenmesi için haftalık ders saatinin yetmediği görüşünün öğretmenlerin önemli bir kısmı tarafından kabul görmesi aslında ölçme-değerlendirme ve öğrenme-öğretme süreçleri boyutları ile ilgili de süre sorunun olduğuna işaret etmektedir.

Görsel Boyutu ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Tablo 2.

Kitabın Görsel Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Görüşler	Görüş Belirten Öğretmenler	f
Yeterli sayıdadır.	M3, M6, M7, A2, A3, A4, A5 A7, A8, A9,	10
Yeterli sayıda değil.	A6, M1, M2, M5, F1, F2	6
Fotoğrafların çözünürlüğü iyi değil.	A1, M1, M4	3
Haritalar yetersiz ve bazıları anlaşılır değil.	A3, A4, A9	3
Bazı görseller güncel değil.	A1, M6	2
Kavram haritaları yeterli değil.	A1, A9	2
Bazı görsellerdeki yazıların okunurluğu ve bulunduğu yer ile ilgili sorun var.	F3, A7	2
Görseller içerik ile uyumludur.	A2	1
Bazı görseller öğrenci seviyesine uygun değil.	A8	1
Kitabın sonundaki dilsiz haritalar ve haritalar faydalı.	F3	1

Tablo 2 incelendiğinde; kitabın içerik boyutundaki memnuniyeti görsel boyutunda görmek mümkün değil. Kitabın görsel boyutu ile ilgili olumlu görüşlerin yanı sıra olumsuz görüşler de dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan 19 öğretmenin 6'sı cevaplarında görsellerin yetersizliği, 10'u ise görsellerin yeterliliği noktasında görüş belirtmişlerdir. Görsellerin yetersizliği noktasında görüş belirten öğretmenlerin kitabın diğer görsel özellikleri ile ilgili de olumsuzluklar ve eksiklikler belirtmişlerdir. Kitabın görsel boyutu ile ilgili frekansı en fazla olan görüşün olumlu görüş olmasına rağmen frekansları düşük olsa da bu boyutla ilgili pek çok olumsuz görüş de dile getirilmiştir. Hatta görselleri sayıca yeterli gören öğretmenlerin bir kısmı da bu görüşleri belirtmiştir. Tablo 2 incelendiğinde; A4 ve A3 olarak kodlanan görüşmecilerin görselleri sayıca yeterli bulup, haritalar artırılabilir şeklinde bir cevap yazmaları bu duruma örnek verilebilir. Ders kitabının görsel boyutu ile ilgili meslek lisesi öğretmenlerinin görüşleri ile diğer liselerin öğretmenlerinin görüşlerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. M4 olarak kodlanan öğretmenin "dünyaca ünlü coğrafya dergilerinin görsellerinden yararlanılması" önerisi de anlamlıdır. Öğretmen cevapları:

Kitap içinde kullanılan görsellerden bazıları güncel değil. Bazıları yetersiz. Çözünürlükleri iyi değil (A1).

Görsel boyut ve miktarı yeterlidir. Ancak etkileşimli kitaplarda video görsellere daha çok yer verilmelidir (A2).

Görseller yeterli. Harita eksik (A3).

Harita biraz daha fazla kullanılabilir. Görsellere fazla yer verilmiş (A4).

Görseller iyi daha da çeşitlendirilebilir. Çünkü görseller coğrafya eğitiminin olmazsa olmazlarından. Fazla bilgiye gerek bırakmayan görseller olmalı (A6).

Görseller yeterli boyutta. Sayfa 24 ve 25 teki coğrafyanın bölümlerinde fotoğrafların üzerine yazı hoş olmamış. Ne yazı belli oluyor ne görsel (A7).

Haritalar daha anlaşılır olabilir. Bazı resimlerin çözünürlüğü yetersiz. Daha güncel görseller kullanılabilir. Görsel çeşitlilik olarak fena olmamasına rağmen, kavram haritaları daha fazla olabilir. (A9).

Fotoğraflar sıradan, internetin ve internet ortamı bilgilerin çok zengin olduğu bu zamanda bu fotoğraflar ve baskı kalitesi yetersiz (M1).

Dünyadaki önemli coğrafya dergilerinden görsel boyutlar verilebilir. Görsel boyut ile ilgili yardımcı bir aylık dergi öğrencilere dağıtılabilir. Coğrafya dersinde dünyaca ünlü dergilerin görsellerine ihtiyacımız var (M4).

Konuları destekler nitelikte ve yeterli düzeyde (M7).

Görseller net değil. Örnek: s.47 Uluslararası saat dilimleri haritasında sayfa altında yazılan sayılar okunmuyor. s.59-60 Türkiye fiziki ve mülki idari haritalarında koordinatları okunmuyor. s.166 Türkiye'de tarih öncesi yerleşmeler haritasında yerleşmelerin isimleri okunmuyor (F1).

Yukarıdaki cevaplara bakarak ve yapılan açıklamalardan hareketle kitaptaki görseller sayıca büyük ölçüde yeterlidir. Ancak bazı görsellerin sayısının az olması ve nitelikleri ilgili sorunlar kitabın görsel boyutu ilgili göz ardı edilmemesi gereken olumsuzluklardır.

Öğrenme-Öğretme Süreçleri Boyutu ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Tablo 3.

Kitabın Öğrenme-Öğretme Süreci Boyutuna İlişkin Öğretmen Görüşleri

Görüşler	Görüş Belirten Öğretmenler	f
Dikkat çekici ve öğreticidirler.	A2, A4, A6, A7, M2, M3, M6, M7, F1, F2, F3	11
Vakit alıyorlar.	M2, M3, A8	3
Okuma parçaları gereksiz.	A1, A9	2
Haber köşesi güncel değil.	A3	1
Daha sade ve anlaşılır olabilirler.	A4	1
Öğrencilerin ilgisini çekmiyorlar.	M4	1
Okul dışı çalışmalar yapılmıyor.	M5	1
Coğrafi uygulamalar ve okuma parçaları güzel.	M6	1
Coğrafi uygulamalar yetersiz.	A9	1

Araştırmaya konu olan kitapta “haber köşesi”, “bilgi kutusu”, “konuya başlarken”, “coğrafi uygulama”, “araştırma”, “arazi çalışmaları” ve “beyin fırtınası” başlıkları altında öğrenme-öğretme süreçleri ile ilgili etkinlikler bulunmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde; 11 öğretmen kitaptaki bu etkinlikleri “dikkat çekici ve öğretici” buluyor. Frekansları düşük de olsa bazı öğretmenler kitabın bu boyutu ile ilgili eksikler ve yanlışlar dile getirmiştir. Ama genel olarak kitabın bu bölümüne olumsuz bir bakış açısı söz konusu değildir. Tabi burada olumlu görüş belirten öğretmenler sadece olumlu görüş belirtmemişlerdir. Örneğin; M2 ve M3 olarak kodlanan öğretmenler kitaptaki öğrenme-öğretme süreçleri etkinliklerini olumlu bulmakla birlikte ders saatlerinin yetersizliğini bu etkinlikler için bir sınırlılık olarak görmekteyiz. Kitabın bu boyutu ile ilgili meslek lisesi öğretmenleri ile diğer lise türlerinde görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasında önemli bir fark yoktur. Öğretmen cevapları:

Okuma parçaları çok gerekli değil. Bunları biliyor musunuz yerinde olumlu. Düşünelim tartışmalıda da güzel etkinlikler var (A1).

Öğrenme ve öğretme süreçleri ile ilgili bu etkinlikler öğrencileri motive etmekte ve konuların kavranmasında çok etkili olmaktadır (F2).

Hepsi olumlu sadece 2 saat yetersiz (M3).

Arazi çalışmaları okullarda yapılmıyor. Ayrıca ders dışı çalışmalar meslek liseleri için zor (M5).

Coğrafi uygulama ve okuma parçaları çok güzel (M6).

Genel olarak öğretmenlerin büyük bir kısmının kitabın bu bölümü ile ilgili olumlu düşündükleri söylenebilir. Frekanslara baktığımızda; öğrenme-öğretme süreçleri boyutu ile ilgili öne çıkan olumsuz durum ise bu boyutta yer verilen etkinlikleri gerçekleştirmek için vakit sıkıntısının yaşanmasıdır. Diğer olumsuz durumların veya görüşlerin frekansları ise düşüktür.

Ölçme-Değerlendirme Boyutu ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Tablo 4.

Kitabın Ölçme-Değerlendirme Boyutu ile İlgili Öğretmen Görüşleri

Görüşler	Görüş Belirten Öğretmenler	f
Soru sayısı az.	A2, A4, A9, F1, M2, M4, M6, M7	8
Değerlendirme sorularını faydalı buluyorum.	A8, A6, A4, F3	4
TYT ve AYT' ye yönelik sorular artırılmalıdır.	M1, F1, A9	3
Soru sayısı yeterlidir.	A1, A5, A7	3
Kazanımları ölçmeye yönelik değil.	A2, M3	2
Cevap anahtarının kitabın arkasında olmaması lazım.	A3, M7	2
Öğrenci zorlanıyor.	M5	1
Sorular çeşitlendirilebilir.	F2	1
Öncülü olan sorular güzel hazırlanmış.	F3	1
Haftalık ders saati yetersiz.	A8	1

Araştırmaya konu olan ders kitabında ölçme-değerlendirme bağlamında; bölüm sonunda sorular bulunmaktadır. Bu soruların bir kısmı çoktan seçmeli bir kısmı ise açık uçludur. Tablo 4 incelendiğinde; kitabın ölçme-değerlendirme boyutu ile öğretmenler tarafından belirtilen görüşlerde; olumsuzlukların, eksiklerin ve sınırlılıkların daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bu olumsuz görüşler içinde de soru sayısının ve çeşidinin az olması baskın görüş olarak kabul edilebilir. Aşağıdaki öğretmen cevapları incelendiğinde; soru sayısındaki artmanın, daha çok test tarzı üniversiteye yönelik soru sayılarının çoğaltılması şeklinde olması gerektiği yönünde bir görüşün öne çıktığını söyleyebiliriz.

Sorular TYT ve AYT tarzı olursa öğrencilerin dersane ye ihtiyacı kalmaz (M1).

Genel tekrar niteliğinde olması. Test sorularının az olması (M2).

Soru sayısı daha fazla olabilir. Kitap sonunda cevap anahtarı olmayabilir. Öğretmenlere özel kılavuz kitap hazırlanabilir (M7).

Ölçme ve değerlendirme ile ilgili daha farklı etkinlikler olabilir. Boşluk doldurma, güncel test soruları, doğru-yanlış, farklı düşünmeye sevk eden sorular, öğrenmeyi öğreten sorular gibi (F2).

Soru sayısı az ve kazanımları ölçmekten uzak. Ayri bir etkinlik ve soru bankasına ihtiyaç var (A2).

Konulara uygun gayet öğretici ama biraz daha etkinlikler artırılabilir (A4).

Bölüm sonu testlerinde üniversite sınav sistemine daha uygun örnekler olabilir, mevcut sorular yetersiz bence (A9).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Kitabın içerik boyutu ile ilgili olumlu görüşler ağırlıklıdır. “Konu başlıklarının ve bilgilerin yeterli olması” olumlu görüşler arasında öne çıkmıştır. Aslan’ın (2005, s. 196) coğrafya ders kitapları üzerine yaptığı çalışmasında öğretmenlerin önemli bir kısmı kitapların pek çok yerinde çok fazla ayrıntıya inildiği görüşündedir. Bu sonuç, çalışma sonuçlarımızla örtüşmemektedir. Yine Baykuş’un (2003) çalışmasında; öğrencilerin kitaplardaki yabancı terim ve kelime kullanımının fazlalığı sebebiyle coğrafya dersini "ezber dersi" olarak görmeleri bulgusu da araştırmamızın bilgilerin yeterliliği sonucundan farklıdır. Bu iki sonuç; 2000’li yılların ilk yıllarında kullanılan coğrafya kitaplarının günümüz kitaplarına göre daha ayrıntılı olduğunu göstermektedir. Top’un (2009) yapılandırmacı anlayışı esas olan coğrafya ders kitaplarını değerlendirdiği çalışmasında ise konular ve kavramlarla ilgili yeterli bilginin bulunmadığı sonucu da araştırma sonucu ile örtüşmemektedir. Sonuç olarak 2005 coğrafya öğretim programından önceki programlara göre hazırlanmış ders kitaplarında genelde ayrıntının fazlalığı içerik için bir sorun iken, yapılandırmacı anlayışı esas alan 2005 öğretim programına göre hazırlanan ilk coğrafya kitaplarında ise tam tersi durum söz konusu olmuş ve konu başlıkları ile ilgili bilginin yetersizliği bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Araştırmaya konu olan

coğrafya kitabı, bilginin yeterliliği açısından Yanpar'ın (1998, s. 709) belirttiği "coğrafya ders kitapları bilgi dolu ansiklopediler olmamalıdır" önerisine uygundur.

Araştırmaya konu olan ders kitabının içeriğinin sistematığı, güncelliği, öğrencilerin seviyesine uygunluğu ve bilgisinin yoğunluğu ile ilgili olumsuz görüşler ağırlıklı değildir. Ayrıca 2017 program değişikliğine bağlı olarak iç ve dış kuvvetler konularının 10. sınıfa alınmasına pek çok öğretmen sıcak bakmaktadır. 2017 coğrafya öğretim programındaki güncellemeye bağlı olarak kazanım sayısı azaltılmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018). Buna rağmen kitabın içeriği ile ilgili çok sayıda öğretmenin belirttiği sorun veya sınırlılık içeriği işlemek için haftalık ders saatinin yetersiz olmasıdır. Aslan (2005, s. 194) çalışmasında da bu sorun öne çıkmaktadır ve öğretmenlerin büyük bir kısmı haftalık ders saatini yetersiz görmektedir. Geçmişten günümüze haftalık ders saatinin yetersizliği coğrafya ders kitaplarının içerikleri ve diğer boyutları ile ilgili ya en önemli sorun ya da sorunlardan birisi olmuştur. 9. sınıf coğrafya dersinin haftalık ders saatinin artırılması ve 3 saat olması yukarıdaki sorunun çözümü için uygun öneri olarak düşünülebilir. Ancak bu önerinin gerçekleştirilmesi, lise eğitim programındaki pek çok dersi düşündüğümüzde çok zordur. Çalışmamızda içerik için haftalık ders saatinin yetersizliğini daha çok meslek lisesi öğretmenlerinin belirtmesinden hareketle, lise türlerine göre 9. sınıf coğrafya dersi içeriklerinin ayrıntısının değişmesi önerisi önemli olarak görülebilir.

Öğretmenlerin büyük bir kısmı kitaptaki görselleri sayıca yeterli bulmaktadır. Ancak Top'un (2009, s. 58) çalışmasında coğrafya kitaplarındaki görselleri yeterli gören öğretmenlerin oranı çalışmamızda olduğu kadar yüksek değildir. Öğretmenlerin çoğunluğu kitaptaki görselleri genel olarak yeterli bulsa da bu görsellerin niteliği ilgili bazı eksiklikler ve olumsuzluklar belirtilmiştir. Bunların önemlileri frekanslarına göre; fotoğrafların çözünürlüğünün iyi olmaması, haritaların yetersiz ve bazı haritaların anlaşılır olmaması, bazı görsellerin güncel olmaması, kavram haritalarının yeterli olmaması ve bazı görsellerle ilgili yazıların okunamaması ve bu yazıların uygun yerde bulunmaması şeklindedir. Çalışmamıza konu olan coğrafya ders kitabındaki görsellerin niteliği ile ilgili belirttiğimiz bu sorunları ve benzerlerini pek çok çalışmanın sonuçlarında görmek mümkündür (Aslan, 2005; Baykuş, 2003; Kaya, 2012; Seyman, 1996). Sekin'in (2002, s. 48), "çağdaş ülkelerin ders kitaplarında az metin, bol görsel materyale yer verilmektedir. Öğrencilerin ezber yapabileceği sayfalar dolusu bilgi yerine, bilgiler görsel olarak verilmektedir." şeklindeki görüşünü araştırmamıza konu olan coğrafya kitabının gerek görsel boyutu gerekse içerik boyutu önemli ölçüde yansıtmaktadır. Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan hareketle; coğrafya kitabının hem içerik boyutu ile ilgili hem de görsel boyutu ile ilgili olumlu düşünen öğretmenlerin ve görüşlerin frekansları yüksektir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi kitabın görsel boyutunun daha iyi olması ve eksiklerinin giderilmesi için;

görsellerin çeşitlendirilmesi, çözünürlüğü iyi fotoğrafların kullanılması ve kitabının baskı kalitesini daha iyi olması gibi öneriler düşünülebilir.

Kitabın öğrenme-öğretme süreçleri boyutu ile ilgili olumlu düşünen öğretmenlerin sayısı olumsuz düşünen öğretmenlerin sayısına göre fazladır. Kısacası kitabın bu boyutu ile ilgili olumlu görüşler ağırlıklıdır. Kaya (2012, s. 456) çalışmasında; araştırmasına konu olan ders kitabının bu boyutunun öğrenci merkezli olduğu ve öğretim açısından uygun olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır. Bu sonuç araştırma sonuçlarımızla paralellik göstermektedir. Top'un (2009, s. 59) çalışmasında da araştırdığı kitaptaki öğrenme-öğretme süreçleri ile ilgili etkinlikleri yeterli gören öğretmenlerin oranı daha yüksektir. Daha çok olumsuz düşünen öğretmenlerin belirttiği görüşlerin bazıları frekanslarına göre; bu etkinliklerin vakit almaları ve bazı öğretmenlerin okuma parçalarını gereksiz görmeleri şeklindedir. Araştırmamıza konu olan kitapta olumlu yönler öne çıktığı için bu bölüm bağlamında öneriler yapılmamıştır.

Ölçme-değerlendirme boyutu, kitabın diğer boyutlarına göre; olumsuz görüşlerin daha fazla öne çıktığı bölümdür. Öne çıkan olumsuz görüş, soru sayısının az olmasıdır. Bu sonuç, Aslan'ın (2005, s. 208-213) çalışmasındaki bulgular ile paraleldir. Soru sayısının çeşitlendirilmesi ve özellikle üniversite giriş sınavına yönelik test tarzı soruların artırılması bu boyuta ilişkin önemli görüşler ve öneriler olarak düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Alvermann, D. E., & Moore, D. W. (1991). Secondary school reading. *Handbook of Reading Research*, 2, 951-983.
- Artvinli, E., & Kaya N. (2010). Ortaöğretim coğrafya 11 ders kitabının coğrafi becerileri gerçekleştirilebilir düzeyi. *Türkiye Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 305-320.
- Aslan, İ. (2005). *Ortaöğretim 9. sınıf coğrafya ders kitaplarının eğitim-öğretime uygunluğunun değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baranaydın, M. (2018). *Ortaöğretim coğrafya 9 ders kitabı*. Ankara: Fersa Yayınları.
- Baykuş, Y. (2003). *Ortaöğretim coğrafya ders kitapları hakkında öğretmen, öğrenci görüşleri: Konya-Çumra ilçe merkezi orta öğretim kurumları örneğinde*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demirkaya, H., & Tomal, N. (2004). Lise coğrafya ders kitaplarının değerlendirilmesi ve sorunlara yönelik çözüm önerileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, 153-169.
- Dove, M. (1998). The textbook in education. *The Delta Kappa Gamma Bulletin*, 64(3), 24-30.
- Doyran, E. Y. (1997). İlköğretim 1. sınıf ders kitaplarında biçim-içerik ilişkisi. *Anadolu Sanat Dergisi*, 7, 35-43.

- Duman, T. (2004). *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu* (Editör: Küçükahmet, L.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş* (Çeviri Ed.: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökkaya, K., & Oruç, Ş. (2003). *Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki görsel materyal kullanımına bir örnek: Fotoğraf*. *Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu sosyal bilgiler* (Editör: Şahin, C.), Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Güneş, H., & Çelikler, D. (2010). *Konu alanı ders kitabı inceleme dersine yönelik öğrenci görüşleri*. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of the Institute of Social Sciences)*, 5, 81-89.
- Kaya, M. F. (2012). *Türkiye ve Almanya'daki lise coğrafya ders kitaplarının dış yapı özellikleri ve öğretme-öğrenme süreci açısından karşılaştırılması*. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 445-464.
- Kılıç, A., & Seven S. (2007). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kılıç, D. (2006). *Ders kitabının eğitimdeki yeri*. *Konu alanı ders kitabı incelemesi* (Editör: Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K.), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Kızılçaoğlu, A. (2003). *Orta öğretim coğrafya ders kitapları değerlendirme ölçütleri*. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 19-33.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Ortaöğretim coğrafya dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Erişim tarihi: 11.06.2019, <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden.
- Seyman, B. (1996). *Orta öğretim kurumlarında coğrafya ders kitapları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Solmaz, F., & Uzunöz, A. (2011). *Ortaöğretim 9. sınıf MEB coğrafya ders kitaplarının niteliği hakkında öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 267-286.
- Soyatlar, A., Akça, B., Coşar, H., Solak, İ., & Karagöz, M. (2018). *Ortaöğretim coğrafya 9 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, B., Koçak, M. A., Kıray, A., & Tosun, A. (2018). *Ortaöğretim coğrafya 9 ders kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tertemiz, N., Ercan, L., & Kayabaşı, Y. (2004). *Ders kitabı ve eğitimdeki önemi*. *Konu Alanı Ders Kitabı Kılavuzu* (Editör: Küçükahmet, L.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Top, E. (2009). *Ortaöğretim dokuzuncu sınıf coğrafya ders kitaplarının niteliği hakkında öğretmen görüşlerinin tespit edilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Yaman, S. (2017). *Investigating consistency of questions in primary and middle school science*

textbooks with objectives in science curriculum. *Journal of Education and Training Studies*, 5(4), 81-89.

Yaşar, O. (2005). Türkiye’de okutulan orta öğretim coğrafya ders kitaplarında ölçme ve değerlendirme çalışmalarına yönelik karşılaştırmalı bir yaklaşım. *International Journal of Progressive Education*, 1(2), 9-30.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Genişletilmiş Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.